

УДК 330.34.011:930.2(477)

**ОСНОВНІ ОЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1648 – 1657)**

кандидат економічних наук, доцент, Пак Н. Т.

кандидат історичних наук, доцент, Костишин Е. І.

Львівський Національний Університет імені І. Франка, Україна, Львів

Предмет дослідження – особливості формування національної економіки козацької держави.

Мета дослідження – вивчення ознак національної економіки козацької держави.

Метод дослідження – історичний, порівняльний, літературний, описовий.

Результати роботи. В статті аналізуються основні ознаки національної економіки Української козацької держави. Розглядаються особливості формування фінансової системи, грошово-кредитної системи даної доби.

Галузь застосування результатів – дані дослідження можна використовувати у навчальному процесі, при викладанні навчальних дисциплін «Історія України», «Фінанси», «Бюджетна система», «Податкова система».

Висновки: національна економіка виникла та розвивалась на основі держави (Українська козацька держава) та поглиблення суспільного поділу праці. Були сформовані основні ознаки національної економіки: тісні економічні зв'язки (розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі); єдиний економічний простір (Гетьманські універсали, наявність грошової одиниці, формування єдиної фінансової системи та її складових); єдиний економічний

центр (поміркована зовнішня і внутрішня економічна політика Б. Хмельницького); суверенитет (особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду; влада гетьмана мала всенародний характер) та спільна територія.

В даний період сформувалися фінансова система Української козацької держави, про що свідчить створений Державний скарб, система податків та зборів, кордонні мита та обов'язковість їх відрахувань до Державного скарбу, видатки з нього, а також грошово-кредитна система.

Ключові слова: національна економіка, Б. Хмельницький, Українська козацька держава, фінансова система, грошова система, податки

кандидат экономических наук, доцент, Пак Н. Т., кандидат исторических наук, доцент Костышин Е. И. Главные признаки национальной экономики времен Украинского казачьего государства (1648 – 1657) / Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина, Львов

Предмет исследования – особенности формирования национальной экономики казачьего государства.

Цель исследования – изучение признаков национальной экономики казачьего государства.

Метод исследования – исторический, сравнительный, литературный, описательный.

Результаты работы. В статье анализируются основные признаки национальной экономики Украинского казачьего государства. Рассматриваются особенности формирования финансовой системы, денежно-кредитной системы данной эпохи.

Область применения результатов – данные исследования можно использовать в учебном процессе, при преподавании учебных

дисциплин «История Украины», «Финансы», «Бюджетная система», «Налоговая система».

Выводы: национальная экономика возникла и развивалась на основе государства (Украинское казацкое государство) и углубления общественного разделения труда. Были сформированы основные признаки национальной экономики: тесные экономические связи (развитие внутренней и внешней торговли); единое экономическое пространство (Гетьманские универсалы, наличие денежной единицы, формирование единой финансовой системы и ее составляющих); единый экономический центр (умеренная внешняя и внутренняя экономическая политика Б. Хмельницкого) суверинитет (власть гетьмана как главы государства и его правительства; власть гетьмана имела всенародный характер) и общую территорию.

В данный период сформировалась финансовая система Украинского казацкого государства, о чем свидетельствует создан Государственная казна, система налогов и сборов, пограничные пошлины и обязательность их отчислений в Государственный бюджет, расходы по нему, а также денежно-кредитная система.

Ключевые слова: национальная экономика, Б. Хмельницкий, Украинское казацкое государство, финансовая система, денежная система, налоги.

Candidate of economic science, docent Pak N.T., Candidate of historical science, docent, Kostyshyn E.I. Basic signs of national economy to the period of the ukrainian cossack state/ Lviv National Ivan Franko University. Ukraine, Lviv

The subject of the study – forming of national economy of the cossack state.

The purpose of the study – study of signs of national economy of the cossack state.

Method Studies – historically, comparative, lyteraturnyy, opysatelnyy.

Results work. The basic signs of national economy of the Ukrainian cossack state are analysed in the article. The features of forming of the financial system, money-and-credit and fiscal systems of these twenty-four hours are examined.

Application of the results - the research data can be used in the teaching process, the teaching of educational disciplines "History of Ukraine", "Finance", "budget system", "tax system".

The national economy emerged and developed on the basis of the state (Ukrainian Cossack state) and the deepening social division of labor. They were formed the main features of the national economy: economic ties (the development of domestic and foreign trade); single economic space (Hetman wagons, the availability of currency, the formation of a unified financial system and its components); a single economic center (moderate external and internal economic policy of Bogdan Khmelnytsky) suverenitet (hetman power as head of state and his government, the power of hetman had a national character) and a common territory.

In this period we have established financial system Ukrainian Cossack state, as evidenced by the Treasury set up, the system of taxes and duties, border fees and their mandatory contributions to the state budget, the cost of it, as well as the monetary system.

Keywords: the national economy, B. Hmelnytsky, The Ukrainian Cossack state, finance system, money system, taxes.

Вступ. Актуальність національної економіки зростає в умовах становлення або докорінної трансформації економіки країни.

Значущість національно-економічних досліджень значно зростає наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. По-перше, в нових незалежних країнах відбувається активний пошук ефективних моделей національної економіки та системи національної економічної безпеки. По-друге, в умовах глобалізації загострюється проблема об'єднання загальносвітових тенденцій і закономірностей розвитку з національними інтересами та цілями, відповідного коригування економічної політики.

Якщо економічна теорія ХХ століття зосереджувала увагу переважно на економічних проблемах суспільства, організованого в держави-нації з певними моделями національної економіки й громадянського устрою, то в умовах стрімкої глобалізації ХХІ століття економічні проблеми починають досліджуватися з позицій глобального підходу – у єдності та взаємодії економіки з іншими сферами суспільного життя за еволюційним виміром „минуле – сучасне – майбутнє” в контексті світових процесів на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному й локальному рівнях. За цих обставин національні економіки є унікальними, потребують окремого дослідження та розвитку нової галузі економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільший внесок у дослідження засад розвитку національної економіки зробили видатні українські економісти інституціонального, історичного та неокласичного напрямків – М.І. Туган-Барановський, О.М. Миклашевський, І.В. Вернадський, А.Я. Антонович, І.І. Янжула, В.Ф. Левитський, Є.Є. Слуцький, В.Я. Железнов, Д.І. Піхно та ін. їх дослідження та дискусії точились над питаннями, тісно пов'язаними з дослідженням природи національної економіки, її сутності, місця і ролі кожної з її підсистем, взаємозв'язків з іншими елементами суспільного

буття, визначенням особливостей розгортання господарського механізму національної економіки, аналізу господарських комплексів та пропорцій між ними. Навіть визначаючи предмет політичної економії, українські економісти виходять з того, що економічна теорія так чи інакше торкається питань національного характеру.

Українські дослідники другої половини XIX – XX ст. вивчали період Хмельниччини, політичні події, які відбувалися на українських землях у другій половині XVII–XVIII ст.

Слід зазначити, що вивчення національної економіки є нерозривне з вивченням державності України. Ці проблеми у своїх дослідженнях розглядали науковці М. Андрусак, Л. Винар, О. Вінтоняк, П. Гой, Д. Дорошенко, Т. Мацьків, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко та ін., виходячи із державотворчих традицій українського народу окремо від російського чи польського суспільства.

Водночас і такий важливий аспект українознавчих досліджень як питання формування основ національної економіки, української фінансової системи, державних податків та повинностей, особливо з початком Української національної революції під проводом Б. Хмельницького (В. Смолій, В. Степанков) розглядався побіжно.

У працях українських науковців другої половини XIX – XX ст., зокрема, О. Лазаревського, В. Барвінського, В. Модзалевського, М. Слабченка, А. Єршова, В. Дядиченка, В. Борисенка та інших, які займалися вивченням соціально-економічних процесів, питання фінансової системи займало другорядну роль, вивчення питання державних податків та повинностей населення козацької держави не було комплексним.

Предмет дослідження особливості формування національної економіки козацької держави.

Мета і завдання статті. Метою статті є вивчення ознак національної економіки козацької держави. козацької держави. У відповідності до поставленої мети завданнями статті є: проаналізувати ознаки державності охарактеризувати основні ознаки національної економіки даної доби; з'ясувати, які види державних податків та повинностей існували на території України протягом другої половини XVIIст., встановити їхній розмір; дати характеристику особливості фінансової систем періоду козацької держави.

Метод дослідження – історичний, порівняльний, літературний, описовий.

Постановка проблеми. Дослідження науковців минулих років, щодо питань дослідження ознак національної економіки козацької доби, фінансової системи, вивчення питань податків, повинностей козацької держави не були комплексними. Отже, постає необхідність більш детально зупинитися на цих питаннях.

Результати дослідження. Господарська система, що склалася історично в певних територіальних (національних) межах, має назву «національна економіка».

Формування і функціонування національної економіки регламентується конституцією держави і створеними на її основі законами, що регулюють господарську діяльність загалом і діяльність сфер, галузей, регіонів [1.19].

Слід зазначити, що національна економіка як самостійна наука є порівняно молодого, проте її передумови формуються протягом багатьох століть. Йдеться про поступове накопичення загальних ідей та концепцій з основ функціонування та розвитку економіки країни; урахування в наукових дослідженнях не тільки загальних законів і закономірностей економічного розвитку, а й національної специфіки економіки країни (особливості історичного розвитку інституційного

устрою, національної свідомості тощо), а також впливу неекономічних сфер (соціальної, політичної, екологічної, духовної) на економічний розвиток країни. Нагадаємо, що у Німеччині середини XIX ст., у зв'язку з пошуком шляхів захисту національних економічних інтересів при об'єднанні дрібних держав, поділених митними кордонами та відкритих до експансії іноземних товарів, була опублікована „Національна система політичної економії” Ф. Ліста (1841р.), де надається перша цілісна теоретична концепція національної економіки, а в післявоєнні 50-ті роки XX ст. при формуванні національної моделі об'єднання ринкових сил, державного регулювання та національних традицій, ця концепція отримала подальший розвиток в праці В. Ойкена «Основи національної економії»[2,с. 6].

Національні економіки, що розвиваються на однаковому технологічному базисі, як правило, мають близькі економічні системи, можуть різнитися певними національними економічними рисами з огляду на неекономічні фактори. До них, зокрема, належать:природні особливості, тобто розташування, ресурсні можливості, запаси корисних копалин, розміри та кліматичні особливості території тощо;особливості історичного розвитку, коли в кожний конкретний період національна економіка сприймає впливи і тенденції історичного розвитку країни, а також новітніх історичних подій;цивілізаційні фактори, що характеризують культурні, релігійні, етнічні традиції та цінності країни, передаються від покоління до покоління та стимулюють або обмежують перетворення, надають їм своєрідної національної специфіки;вихідний рівень становлення і розвитку національної економіки (відтворення на власній або новій основі), в тому числі стан та рівень продуктивних сил, економічний потенціал країни, зрілість передумов формування нової економічної

системи; особливості політичної організації суспільства, які впливають на вибір курсу економічної політики держави [2, с.24].

Найбільш сталими є цивілізаційні фактори, основи культури, що обмежують свободу вибору економічної системи та інститутів суспільства, включаючи форму державного правління. Під впливом неекономічних факторів елементи економічного устрою, інститути та організації суспільства специфічно упорядковуються, набувають національних форм. Викликає інтерес дослідження і історичний чинник формування основ національної економіки.

Національна економіка виникає і розвивається на основі:- поглиблення суспільного, зокрема територіального, поділу праці, що зумовлює виникнення різноманітних видів діяльності, спеціалізацію територій;- формування міцних централізованих держав [1, с. 15].

Початковою хронологічною межею дослідження береться доба Хмельниччини, коли відроджується українська державність і починає формуватися власна фінансова система.

В першу чергу, спробуємо визначити ознаки державності пов'язані з такими явищами, як козаччина. У подіях, що відбувалися на українських землях, значна кількість українських вчених схильна вбачати державницький елемент, що виступав своєрідним посередником державницької ідеї від часів Київської Русі до УНР, а згодом до сучасної незалежної України. Тому питання, пов'язані з цією проблематикою, завжди є дискусійними та актуальними. Як стверджує Л. Винар на основі критичного аналізу історичних джерел та літератури, українське козацтво сформувалося із різних суспільних верств і в XVII – XVIII ст. перетворилося на фундамент ідеї української держави [3, с. 25].

Початок відновлення державності України після періоду Київської Русі пов'язує з козаками такий знавець історії України, як Д.

Дорошенко. Він стверджує, що в середині XVI ст. в Україні на зміну старій аристократії і шляхті, яка поступово полонізувалася, приходить нова провідна верства – козаччина. Вона очолює велику соціальну і національну революцію й під проводом козацького гетьмана Богдана Хмельницького утворює самостійну Українську козацьку державу.[4,с.108] Таким чином, цей автор солідаризується з М. Грушевським, що вказував на давню державницьку традицію українського народу.

У контексті політичної традиції середньовічної України цікаво висловився І. Мірчук. Він наголошував, що гармонійна рівновага Київської Русі, моральність її аристократичних та демократичних принципів продовжилися у польсько-литовський період і були сприйняті козацькою державою[6]. Козацька республіка придержувалася давніх демократичних традицій, хоча й у своєрідній формі військового ордену.

Р. Млиновецький, характеризуючи початок Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, наголошує, що повстання 1648 р. не було ані «селянською революцією» проти шляхетського панування, ані «релігійною війною», і менш за все – рухом з метою «приєднання до Росії», а тільки завзятою боротьбою за відновлення Української держави. Він же підкреслює, що ідея національної революції і відновлення втраченої державності досить довго визрівала в народній свідомості та, завдячуючи Б. Хмельницькому, нарешті матеріалізувалася У своїй іншій роботі цей історик застерігає від хибних висновків дослідників, які хочуть, щоб Хмельницький творив «селянську державу» [6,с.92]. Р. Млиновецький абсолютно справедливо наголошує, що за часів Б. Хмельницького ніде у світі не існувало жодної «селянської держави» і ніхто не мав навіть у голові

такої думки. Навіть тепер не існує нічого, що б могло служити зразком такої держави.

Дослідник М. Стахів, розкриваючи термінологічний сенс поняття держави, стверджує, що до нього входять три елементи: населення (народ), територія і найвища влада в межах цієї означеної території [7, с. 56]. Застосовуючи цю формулу до українських земель за часів Б. Хмельницького, бачимо, що підконтрольні йому землі мали всі ці три ознаки.

Таким чином, будь-який дослідник Хмельниччини, використовуючи формулу М. Стахіва, при бажанні може дійти висновку, що в часи війни 1648 – 1654 рр. на території України існувала держава із відповідними ознаками. Однак автор статті вважає, що наявність вищезгаданих ознак не може ще свідчити про існування справжньої держави, тому що запропоновані три елементи далеко не вичерпують суті держави і є лише частиною із значно більшого списку, що повинен характеризувати будь-яку державу, головною ознакою якої є суверенітет. А за часів Богдана Хмельницького суверенітет українських земель, на думку автора статті, був якраз дуже проблематичним.

Науковець П. Гой розробляє тезу, що Б. Хмельницький у своїй політиці виходив із того, що козацька держава – спадкоємиця Київської держави, тому хотів об'єднати всі українські та білоруські землі в Українсько-Білоруську державу [8, с. 143.]Дослідник висловлює думку, що козацька Україна не мала природних меж (за Зборівським договором, до козацької території, на якій творилася Українська держава, належали воєводства Київське, Брацлавське та Чернігівське), не мала доступу до моря, і навіть головна її комунікаційна артерія – Дніпро – не була повністю в українських

руках. Тому Б. Хмельницький і його сподвижники намагалися поширити українські державні кордони на інші землі [9, с. 67]

В той же час, характеризуючи угоду 1654 р., професор О. Оглоблин вказував, що це була подія міжнародного значення, що свідчила про визнання влади Війська Запорозького на Україні та відповідних прав гетьмана як єдиного володаря держави. Дослідник наголошує, що нова держава була суверенною та легітимною. «Держава Руська» стала «Війська Запорозького Україною», і це було повним і остаточним визнанням української національно-визвольної революції, її справедливості, легальності й конституційності. Фактично, це було визнання *de jure* нової Української козацької держави. Головною ознакою її суверенності, вважає цей дослідник, була особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду. Влада гетьмана мала всенародний характер [10,с. 11].

Отже, перед сучасним дослідником козацько-гетьманської України постає наступна картина. Збудована Б. Хмельницьким Українська держава відродила великодержавний дух Київської Русі, втілений у нових формах гетьманської державності на тогочасний європейський зразок. Тим самим було відновлено спадкоємність української державної традиції та передано її наступним поколінням українських державних діячів.

Економічна політика Б. Хмельницького та уряду Української держави визначалася воєнними і політичними досягненнями, відносинами з Річчю Посполитою, розмахом селянської антифеодальної боротьби і змінювалася на різних етапах Визвольної війни. Внаслідок визволення України від польсько-шляхетського панування почалося формування Української держави. Разом з тим почала становлюватися національна економіка. Основними ознаками,якої є:тісні економічні зв'язки між суб'єктами

господарювання на основі поділу праці; загальний економічний простір, що характеризується єдиним економічним законодавством; єдиною грошовою одиницею; загальною фінансовою і грошово-кредитною системами; єдиний економічний центр, який виконує регулюючу та координуючу роль за допомогою заходів економічної політики; загальна система економічного суверенітету; територіальна цілісність.

Саме в цей період на території української козацької держави відбулися зміни в поземельних відносинах. Панівними стали такі форми земельної власності, як державна і козацька. Поступово формувалася старшинська власність, хоча і в незначних розмірах – будинки, хутори, млини, слободи, окремі села. Відстояла свої давні права на землю дрібна і середня православна українська шляхта. Важливим досягненням стало визнання селянської власності. І хоча селянське землеволодіння на відміну від козацького ґрунтувалося не на юридичній основі, а на звичаєвому праві, однак селяни фактично стали вільними виробниками.

Аграрна політика Б. Хмельницького мала прогресивний характер. незважаючи на її суперечливість і непослідовність, були створені умови, за яких козаки і селяни змогли забезпечити свої інтереси. Зміцнився інститут приватної земельної власності. Основною формою господарства стало дрібне землеволодіння козаків, селян і міщан. Фактична ліквідація феодальної системи господарювання відкрила шлях до розвитку національної економіки за капіталістичним способом виробництва. Відсутність феодальних рентних відносин сприяла становленню хутірського господарства як багатогалузевого фермерського, що за наявних умов забезпечувало високу конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках.

Під час визвольної війни українського народу середини XVII ст. в становищі міст і міщан відбулися важливі зміни. Міста з магдебурзьким правом зберігали свої привілеї. так, Б. Хмельницький видав кілька універсалів про охорону Києва від постоїв козацьких військ, погрожував покаранням за кривди міщанам, звільнив київ від воєводського податку, надавав пільги заможним селянам у торгівлі, забороняв місцевим селянам користуватися землями і сіножатями, що належали місту. Приватновласницькі та королівські міста опинилися під юрисдикцією уряду, і керували ними ратуші, що підлягали компетенції загальної козацької влади в краї. деякі міщани покозачилися (близько 60 – 80 %), деякі селяни записалися в міщани [11,с. 123]. В окремих містах (Черкаси, Канів, Переяслав) більшу частину населення становили козаки. Зросла міська верхівка з бюргерства, козацької старшини, шляхти. Більшість населення була українцями. ХУІ-ХУІІІ ст. були періодом бурхливого процесу виникнення і розвитку міст, зростання їх ролі в господарському житті України. Проте на відміну від міст Західної Європи вони зберігали феодально-аграрний характер, були невеликими.

Зрушення в сільському господарстві, ремеслах і промисловості України зумовлювали пожвавлення торгівлі, розвиток економічних зв'язків між різними населеними пунктами, ринками і землями. Чим глибшим був суспільний поділ праці, тим більшою ставала потреба різних соціальних та професійних груп у виробничому спілкуванні. неабияку роль у цьому відігравали міські торги та базари, на які приїжджали переважно жителі навколишніх сіл і міст.

Особливістю поділу праці в товарному виробництві є те, що він: пов'язує виробників у єдину господарську систему виробництва, розподілу, обміну і споживання; сприяє зростанню продуктивності праці, зменшенню витрат виробництва і збільшенню обсягів продукції

остаточного споживання;зумовлює позитивні соціальні зміни: розвиток соціальних послуг, полегшення умов праці, поліпшення соціальної структури суспільства тощо; забезпечує формування суспільства з єдиною системою норм організації виробництва, розподілу, обміну, споживання, управління, регулювання тощо.

У багатьох містах і селах ярмаркові збори здавалися на відкуп. Густа мережа базарів, торгів, ярмарків сприяла зміцненню торгових зв'язків між містами і селами, окремими господарськими районами. На цій основі відбувалися злиття місцевих ринків і подальша економічна консолідація лівобережних, слобожанських, запорозьких, правобережних, прикарпатських, закарпатських і північноукраїнських земель.Торгові зв'язки між українськими землями значно зміцніли, що зумовило встановлення тісних економічних зв'язків між ними. Ярмарки набули загальноукраїнського характеру. В описах ярмарків і торгів згадувалися купці з усіх земель України.Б. Хмельницький своїм універсалом 1657 р. наказав, щоб козацькі старшини «з людьми Львова як з власними нашими поводитися і в усякій торгівлі купецтву не робили перешкоди» Протягом XVII – XVIII ст. визначились основні торгові шляхи[12,с. 152]

Отже, внутрішня торгівля в XVI – XVIII ст. стимулювала господарське піднесення, сприяла розвитку товарного виробництва та спеціалізації окремих регіонів, об'єднувала в економічне ціле села і міста України. Процес формування національного ринку продовжувався.

Значну роль у господарському розвитку українських земель відігравала зовнішня торгівля. Розвиток мануфактур, зростання міст призвели до зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва у країнах Західної Європи. Такі країни, як Англія, Голландія, стають величезним ринком збуту сільськогосподарської продукції та

сировини з України. В той самий час Україна була ринком збуту виробів мануфактурної промисловості західних країн.

У XVI – першій половині XVII ст. на захід вивозили волів, зерно, коней, шкіри, мед, віск, закарпатські вина, полотно, пряжу, поташ, сіль, дерев'яні вироби. Торгові зв'язки здійснювали переважно магнати, які мали економічні переваги над купцями, середньою шляхтою, оскільки вони не сплачували регіональних мит і податків, користувалися безплатним гужовим транспортом своїх кріпаків для доставки товарів до річкових пристаней, на річках Сян, Буг, Вепр. Великі маєтки давали змогу їм нагромаджувати для продажу значну кількість продукції, утримувати власні річкові судна, навіть цілі флотилії.

Б. Хмельницький ввів у 1654 р. нову систему оподаткування. Мито збирали у розмірі двох золотих з кожних 250. Це було в 2,5 раза менше порівняно з тарифом 1643 р., що діяв в Україні до Визвольної війни. Гетьманські універсали заохочували імпорتنу торгівлю, обмежували вивіз коштовностей, коней, селітри. Водночас було заборонено продавати хліб у Польщу, під час Визвольної війни розрив з Польщею послабив торгові зв'язки з західними країнами. Активно велася торгівля з Білорусією, Молдавією, Туреччиною, Кримом. Було розроблено проект договору з Туреччиною щодо торгівлі на Чорному морі. Українські купці отримали право вільно плавати і торгувати в Чорному і Середземному морях, звільнялися від мит і податків.

Розвиток торгівлі в XVI – XVIII ст. сприяв процесу подальшого формування грошового обігу характерним був біметалізм — використання як золотих, так і срібних монет, які оцінювалися стихійно, за ринковою вартістю вміщеного в них металу. Одночасно із зростанням торгівлі та грошового обігу на українських землях в XVI –

XVIII ст. поширилися кредитні операції й лихварство. Необхідність кредиту була зумовлена також відсутністю у купців вільних коштів. Лихварство було поширене серед представників різних верств населення (купці, орендарі, корчмарі, старости, війти). Найбільше ним займалися вірменські та єврейські купці, які часто спеціалізувалися в цій галузі. В козацькій державі існував обопільний кредит у зовнішньоторгових операціях. Українські купці отримували його в Польщі, Німеччині, західноукраїнські купці брали українські товари в кредит. Оскільки не було інших умов для розвитку ринкових відносин, лихварство негативно впливало на розвиток економіки краю, виснажувало її.

В Українській козацькій державі фінанси підпорядковувалися гетьману, вони були невіддільні від його приватного господарства. Доходи створеного державного скарбу за Б. Хмельницького становили сотні тисяч золотих. Частину доходів він діставав від земельних володінь – колишніх королівщин, маєтків магнатів, шляхти і католицького духовенства. У трьох воєводствах (Київському, Брацлавському та Чернігівському) належало королівщинам близько 450 міст і сіл, магнатам і шляхті – близько 1400, католицькій церкві – понад 50. Ці землі частково були зайняті селянами й козаками, частково перейшли у відання військового скарбу. Більшу частину цих земель держава передала старшині та козакам, які не одержували ніякої платні грішми, а також монастирям. Деяку частину землі військовий скарб продав. Значні доходи козацька держава одержувала із сільськогосподарських промислів. У її власність перейшли млини, винокурні, броварні, корчми, лісові буди та інші підприємства, які раніше належали королівщинам або шляхті. В умовах становлення та зміцнення Української держави великого поширення набула оренда. Орендували винокурні, шинки, корчми,

млини та ін. Великими орендарями були магістрати й монастирі. Поруч з ними багаті козаки та міщани брали оренду на власні імена. Вони здебільшого орендували млини, винокурні, шинки.

Важливою статтею поповнення Державного скарбу були доходи від торгівлі. Існував ряд внутрішніх торгових зборів, що їх платили на торгах і ярмарках, зокрема возове – від возів, помірне – від мір збіжжя, повідерщина – від продажу відрами спиртних напоїв, а на дорогах – мостове, перевіз. Торговці сплачували різні збори, зокрема мито від місця, кількості й різноманітності товарів, за його ввезення. Іноземні купці платили по 30, українські та російські – по 10, торгові люди – по 4 – 6 кіп грошей від одного воза товарів. Великі міста гроші від цих зборів брали на власні потреби, а містечка – передавали їх до скарбу. Повністю належали скарбові кордонні мита від ввезення та вивезення товарів. Усі старі оборонні універсали, надані купцям, було скасовано, «аби і найменший ущербок скарбові нашому войсковому не бил», проте гетьман іноді звільняв купців від мит та інших торгових зборів.

Кошти державного скарбу за Б. Хмельницького витрачали в основному «на утримання послів і на всякі військові потреби». Рядових козаків за свою службу забезпечували земельними ділянками. Проте вища військова старшина й адміністрація одержували платню грішми: генеральний писар – 1000 золотих, генеральний обозний, військові судді – по 300, судовий Писар – 100, гетьманський бунчужний, гарматні, полкові, сотенні хорунжі – по 50 золотих. Така платня була затверджена «Березневими статтями» 1654 р. У ході Визвольної війни запроваджується також система державних повинностей (виконання робіт на користь війська) як складова частина української фіскальної системи. Однак, незважаючи на складні умови Визвольної війни середини XVII ст., фінанси України в

цілому були добре організовані. Державний скарб, успішно долаючи труднощі, виконував покладені на нього важливі функції. Отже, основними прибутками часів козацької держави були податки і торгівля.

Фінансова система яка сформувалася у ході Української національної революції під проводом Б. Хмельницького враховувала місцеві особливості, не вдаючись до повного копіювання фінансової системи Речі Посполитої Тому формування останньої дозволяє краще зрозуміти процеси державотворення, починаючи з доби Хмельниччини, оскільки існування власної фінансової системи є однією з важливих ознак державності.

Таким чином, Визвольна війна українського народу привела до утворення Української держави і формування власної національної економіки.

Висновки

Становленню національної економіки сприяла внутрішня економічна політика Богдана Хмельницького(уніфікація оподаткування, дотримання єдиних правил економічної гри) та зовнішня політика (за одними напрямками – лібералізація, за іншими – протекціонізм). Українська козацька держава мала всі ознаки держави як такої: населення (народ), територія і найвища влада в межах цієї означеної території.

Національна економіка виникла та розвивалась на основі держави (Українська козацька держава) та поглиблення суспільного поділу праці. Були сформовані основні ознаки національної економіки: тісні економічні зв'язки (розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі); єдиний економічний простір (Гетьманські універсали, наявність грошової одиниці, формування єдиної фінансової системи та її складових); єдиний економічний центр (поміркована зовнішня і

внутрішня економічна політика Б. Хмельницького); суверенітет (особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду; влада гетьмана мала всенародний характер) та спільна територія.

В даний період сформувалися фінансова система Української козацької держави, про що свідчить створений Державний скарб, система податків та зборів, кордонні мита та обов'язковість їх відрахувань до Державного скарбу, видатки з нього, а також грошово-кредитна система.

Література:

1. Заблоцький Б. *Національна економіка: підручник* / Б. Заблоцький. – Львів: Новий світ – 2000, 2010. – 582 с.
2. Тарасевич В.М. *Національна економіка: навчальний посібник* / В. Тарасевич. – К.: ЦУЛ, 2009. – 280 с.
3. Винар Л. *Огляд історичної літератури про початки української козащини* / Л. Винар. // *Український історик*. – 1965. – № 3-4. – С. 17–38.
4. Дорошенко Д. *Що таке історія Східної Європи?* / Д. Дорошенко. // *Український історик*. – 1982. – № 3-4. – С. 106–118.
5. *Архів УВУ*. – Ф. 4. – Спр. 1. – Арк. 4.
6. Млиновецький Р. *Історія українського народу [Текст]: нариси з політичної історії* / Р. Млиновецький. – Б.м: Укр. наук. б-ка, 1946. – 312с.
7. Стахів М. *Назва держави в мовах українській і англійській: зб. на пошану 70-річчя народин Романа Смаль-Стоцького* / М. Стахів. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1963. – 140 с.
8. Гой П. *Дипломатичні стосунки України з Московщиною 1648 – 1651* / П. Гой. – Мюнхен; Львів, 1996 – 240 с.

9. Гой П. *Дипломатичні стосунки України з Московщиною 1648 – 1651* / П. Гой. – Мюнхен; Львів, 1996 – 240 с.
10. Оглоблин О. Проблема державної влади на Україні за Хмельниччини й Переяславська угода 1654 р / О. Оглоблин. // *Український історик*. – 1965. – № 3-4. – с. 9– 12.
11. Полонська-Василенко Н. *До історії Гетьманської України XVII – XX вв.* / Н. Полонська-Василенко. // *Науковий збірник УВУ*. – Мюнхен, 1974. – Т. 8. – С. 121-139.
12. В.С. Степанков. *Українська державна ідея* / Степанков В. // *Історія української культури у п'яти томах*. – Київ, 2003. – Т. 3. – С. 151–153.
13. *Історія України в документах і матеріалах. Т. 3. Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569-1654 роки)*. – К., 1941. – 290 с.

References:

1. Zabolots'kyu B. *Natsional'na ekonomika: pidruchnyk* / B. Zablots'kyu. – L'viv: Novyy svit – 2000, 2010. – 582 s.
2. Tarasevych V.M. *Natsional'na ekonomika: navchal'nyy posibnyk* / V. Tarasevych. – K.: TsUL , 2009. –280 s.
3. Vynar L. *Ogljad istorychnoi' literatury pro pochatky ukrai'ns'koi' kozachchyny* / L. Vynar. // *Ukrai'ns'kyj istoryk*. – 1965. – № 3-4. – S. 17– 38.
4. Doroshenko D. *Shho take istorija Shidnoi' Jevropy?* / D. Doroshenko. // *krai'ns'kyj istoryk*. – 1982. – № 3-4. – S. 106 – 118.
5. *Arhiv UVU*. – F. 4. – Spr. 1. – Ark. 4.
6. Mlynovec'kyj R *Istorija ukrai'ns'kogo narodu [Tekst] : narysy z politychnoi' istorii'* / R. Mlynovec'kyj. – B.m: Ukr. nauk. b-ka, 1946. – 312s.

7. Stahiv M. *Nazva derzhavy v movah ukrai'ns'kij i anglijs'kij: zb. na poshanu 70-richchja narodyn Romana Smal'-Stoc'kogo* / M. Stahiv. – N'ju-Jork; Paryzh; Sidnej; Toronto, 1963. – 140 s.
8. Goj P. *Dyplomatychni stosunky Ukrai'ny z Moskovshhynoj 1648 – 1651* / P. Goj. – Mjunhen; L'viv, 1996 – 240 s.
9. Goj P. *Dyplomatychni stosunky Ukrai'ny z Moskovshhynoj 1648 – 1651* / P. Goj. – Mjunhen; L'viv, 1996 – 240 s.
10. Ogloblyn O. *Problema derzhavnoi' vlady na Ukrai'ni za Hmel'nychchyny j Perejaslavs'ka ugoda 1654 r* / O. Ogloblyn. // *Ukrai'ns'kyj istoryk*. – 1965. – № 3-4. – s. 9– 12.
11. Polons'ka-Vasylenko N. *Do istorii' Get'mans'koi' Ukrai'ny HVII – XX vv.* / N. Polons'ka-Vasylenko. // *Naukovyj zbirnyk UVU*. – Mjunhen, 1974. – T. 8. – S. 121 - 139.
12. V. S. Stepankov. *Ukrai'ns'ka derzhavna ideja* / Stepankov V. // *Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury u p'jaty tomah*. – Kyi'v, 2003. – T. 3. – S. 151–153.
13. *Istorija Ukrai'ny v dokumentah i materialah. T. 3. Vyzvol'na borot'ba ukrai'ns'kogo narodu protyy gnitu shljahets'koi' Pol'shhi i pryjednannja Ukrai'ny do Rosii' (1569-1654 roky)*. – K., 1941. –290 s.